

Dahi bəstəkar, musiqişünas-alim, publisist, dramaturq, pedaqoq və ictimai xadim, müasir Azərbaycan peşəkar musiqi sənətinin və milli operasının banisi Üzeyir Hacıbəyli xalqımızın yaddaşında hər zaman yaşayacaqdır.

Xatırladaq ki, Üzeyir Hacıbəyli 1885-ci ilin 18 sentyabrında Ağcabədi rayonunda doğulub.

Üzeyir Hacıbəyli bəstəkar, alim, yazıçı, publisist, ictimai və siyasi xadim kimi çoxşaxəli fəaliyyəti ilə yanaşı, Şərqdə ilk operanın banisidir. Məhz onun fədakar əməyi sayəsində Azərbaycan milli opera sənətinin tarixi 108 il bundan önce tamamən qoyulan "Leyli və Məcnun" operası ilə başladı. Operanın ilk dirijoru Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, rejissoru Hüseyn Ərəblinski olub. Məcnun rolunda Hüseynqulu Sarabski, Leyli rolunda isə əspaz şahidi Əbdürrəhim Fərəcov çıxış ediblər. İlk tamaşa 1908-ci il yanvarın 12-də (25-də) Bakıda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin teatrında oynanılıb.

Dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin eyniadlı poeması əsasında hazırlanmış "Leyli və Məcnun" yazır Azərbaycanın deyil, həm də Şərqi ilk operasıdır. Qoca Şerqin opera tarixi məhz bu gündən başlanıb. İlk operanın uğurlarından ruhlanan Üzeyir bəy bir-birinin ardınca "Şeyx Sənan" (1909), "Rüstəm və Söhrab" (1910), "Şah Abbas və Xurşidbanu", "Əsli və Kərəm" (1912), "Harun və Leyli" (1915) kimi milli operalar yazıb.

Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığının zirvəsi "Koroğlu" operasıdır. "Koroğlu" texdə Azərbaycan mədəniyyətinə deyil, dünya operalarının sırasında özəmlətdiyə dayanan parlaq nümunələrdən biridir. "Koroğlu" operası Moskva tamaşaçılarına da məftun etmişdi. Taleyi uğurlu gətirmiş bu nəhəng əsər keçmiş sovet respublikalarının opera və balet teatrlarında dəfələrlə göstərib.

Üzeyir Hacıbəylinin "Fürzə" adlı yarımqədim bir operası da olub. Xalq rəvayətləri əsasında hazırlanan bu operanın musiqi parçaları arasında "Fürzə"nin ariyası xüsusilə diqqətəlayiqdir. Belkə elə buna görədir ki, opera yarımqədim qalsada, ariya uzun illər müğənnilər tərəfindən mahərətlə ifa edilib.

Şərqdə ilk operetta janrının yaradılması da Üzeyir Hacıbəylinin adı ilə bağlıdır. Dahi bəstəkarın ilk musiqili komediyası oq pərdədən ibarət "Ər və Arvad" dır. Bu əsər Azərbaycanda musiqili komediyanın ilk nümunəsidir. Əsərin ilk tamaşası 1910-cu ildə olub. Rollarda H.Sarabski (Mercan bəy), Ə.Ağdamski (Minnet xanım) və başqaları çıxış ediblər.

Müəllifin ikinci musiqili komediyası "O olmasın, bu olsun" dır. Əsərin ilk tamaşası 1911-ci ilin aprelində Bakıda olub. Sonralar musiqili komediyaya müxtəlif dillərə tərcümə olunaraq səhnələşdirilib.

Dahi bəstəkarın üçüncü və sonuncu musiqili komediyası "Arşın mal xan"dır. Bu operetta 70-ə yaxın ildir də tərcümə edilib, 100-dən çox teatrın səhnəsində oynanılıb. "Arşın mal xan" beş dəfə ekranlaşdırılıb, defələrlə qrammofon valına yazılıb. Bu musiqili komediyası əsasında ilk bədii film 1916-cı il

Milli Musiqimizin banisi - ÜZEYİR HACIBƏYLİ

de çəkilib. Bu, sessiz film olub.

Üzeyir Hacıbəylinin ədəbi irsi də çox zəngin və qiymətli. Bütün ömrü boyu Azərbaycan mədəniyyətinə, musiqisinə xidmət edən bu unudulmaz şəxsiyyət 300-dən çox xalq mahnısını nota salıb, marş, kantata, fantaziya, mahnı və romanslar, kamera və xor əsərləri yazıb. Maraqlıdır ki, həm Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin, həm də sovet Azərbaycanının himnləri dahi sənətkarın məxsus olub. Müstəqilliyimizi qazandıqdan sonra xalqımıza əzadlıq şərafəti çaldırın ilk himni biz bu gün yenə də məhəbbətlə səsləndiririk.

Üzeyir Hacıbəyli təkcə musiqi bəstələyirdi, həm də xalq musiqisinin nəzəri əsaslarını gələcək nəsillərə qatırmaq üçün müxtəlif vəsaitlər hazırlayırdı. 1945-ci ildə nəşr edilmiş "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" adlı elmi əsəri Üzeyir Hacıbəylinin musiqişünas-alim olaraq mükməll fəaliyyətinin yadigarı kimi bu gün də musiqi dersliyi kimi istifadə edilir.

Ailəsi

Üzeyir Hacıbəylinin atası Əbdülmühsən Molla Məhəmməd oğlu Hacıbəyli öz dövrünün savadlı, ziyalı şəxslərindən biri idi. O, XIX əsrin tanınmış dövlət xadimi və şairi, Qarabağ xanlarının varisi Xurşidbanu Nəvəvanın mirzəsi olmuş və onun Ağcabədidəki təsərrüfatına başçılıq etmişdir. Üzeyirnin anası Şirnbəyim xanım Qarabağda məşhur Əliverdiyevlər nəslindən idi. Üzeyir Hacıbəyovgil ailədə üç qardaş, iki bacı olublar. Oğlanları Zülfiqar, Üzeyir və Ceyhunun gələcəkdə ədəbi və musiqi istedadının formalaşmasında ailənin böyük rolunu olmuşdur. Onun heyatında Abbasovlar ailəsi böyük rol oynayırdı.

Üzeyirdən başqa ailənin bütün uşaqları Şuşada anadan olub. Evin döndürücü uşağı olan Üzeyirin Şuşada yox, Ağcabədidə anadan olmasının da öz tarixçəsi var. Üzeyir bəyin atası Əbdülmühsən Xurşidbanu Nəvəvanın şəxsi mirzası olmaqla yanaşı, həm də xan qızının Ağcabədidə olan təsərrüfatına rəh-

berlik edirdi. Ona görə də ilin çox hissəsini orda keçirirdi. Şirin xanım da Üzeyirə hamilə olarkən Ağcabədiyə gedib yoldaşına baş çəkmək, sonra yenidən Şuşaya qayıtmaq qərarına gəlir. Bacılarının baş çəkmək üçün yolu əvvəlcə Ağdamdan salır. Ancaq bacıları onu tez buraxmaq istəmir. Şirin xanımı 8 bacının hərsi bir az öz evində qo-

mahnı nümunələrini nota köçürmüşdür. Qori seminarıyında Üzeyir Hacıbəyli gələcəkdə Azərbaycan opera musiqisinə öz sözünü deyəcək Müslüm Maqomayev ilə tanış olmuşdur. Seminarıya illərindən başlanan dostluq sonralar həm də qohumluğa çevrilib. Üzeyir Hacıbəyli və Müslüm Maqomayev Terequlovlar ailəsi ilə qo-

Üzeyirdən başqa ailənin bütün uşaqları Şuşada anadan olub. Evin döndürücü uşağı olan Üzeyirin Şuşada yox, Ağcabədidə anadan olmasının da öz tarixçəsi var. Üzeyir bəyin atası Əbdülmühsən Xurşidbanu Nəvəvanın şəxsi mirzası olmaqla yanaşı, həm də xan qızının Ağcabədidə olan təsərrüfatına rəhbərlik edirdi. Ona görə də ilin çox hissəsini orda keçirirdi. Şirin xanım da Üzeyirə hamilə olarkən Ağcabədiyə gedib yoldaşına baş çəkmək, sonra yenidən Şuşaya qayıtmaq qərarına gəlir. Bacılarının baş çəkmək üçün yolu əvvəlcə Ağdamdan salır...

naq saxlayır. Ağcabədiyə gedəndə isə artıq gec olub. Şuşaya qayıda bilmir. Ona görə də gələcəyin dahisi olacaq bu oğlanı elə Ağcabədidə dünyaya gətirir. 1 aydan sonra isə dəvənin üstündə keçəyə düzəldilib, Şirin xanımı Üzeyirle birgə Azərbaycan mədəniyyətini beşiyi olan Şuşaya gətirir.

Təhsili

Valideynləri Ağcabədidən Şuşaya köçdükdən sonra Üzeyir ilk təhsilini buradakı ikisillifli rus-türk məktəbində almışdır. Şuşanın zəngin musiqi-ifaçılıq ənənələri Hacıbəyovun musiqi təربیyesinə müstəsna təsir göstərmişdir. Onun ilk müəllimi Azərbaycan musiqisinin gözəl bilicisi, dayısı Ağalar bəy Əliverdiyev olmuşdur. Üzeyir bəyin dayısı Ağalar bəy Əliverdiyev həm də Şovket Ələkberovanın ilk müğamət müəllimi olmuşdur.

Üzeyir Hacıbəyov 1899-1904-cü illərdə Qori Müəllimlər Seminarıyında təhsil almışdır. Onun dünyagörüşünün formalaşmasında seminarıya böyük rol oynamışdır. Hacıbəyov seminarıya illərdən qabaqçılıq dünya mədəniyyəti ilə yaxından tanış olmuşdur. O, burada Avropa musiqi klassiklərinin əsərlərini mənimsəmiş, skripka və baritonada çalmaqı öyrənmiş, xalq

hum oldular. Belə ki, Üzeyir Hacıbəyli Meleykə xanımla, Müslüm Maqomayev Badıgülcəmal xanım Terequlova ilə evləndi.

Müəllimlik fəaliyyəti

Seminarıya bitirdikdən sonra Hacıbəyli 1904-cü ildə Cəbrayıl qəzasının Hadrut kəndinə müəllim təyin edilmişdir. Hadrut kənd məktəbində rus dili, hesab, tarix və musiqidən dərs demişdir. Hacıbəyli Rusiyada 1905-1907-ci illər inqilabı ərfəsində Bakıya gəlmiş, Bibi-həybatda, sonralar isə "Səadət" məktəbində dərs demişdir. Üzeyir Hacıbəyli Bakıda ədəbi-publisistik fəaliyyətə başlayaraq "Heyat" qəzetində tərcüməçi işləmişdir. Həmin gündən nəşr edilməyə başlayan "İrşad" qəzetinin eməkdaşı olmuşdur. 1907-ci ildə Bakıda Azərbaycan türkcəsində "Həsab Məsələləri" və "Mətbuatda İstifadə Olunan Siyasi, Hüquqi, İqtisadi və Əsgeri Sözlərin Türki-Rusi və Rusi-Türki Lüğəti"ni nəşr etdirir. [11] Rus yazıçısı Nikolay Qoqolun "Şinel" povestini Azərbaycan dilinə tərcümə edir.

1911-ci ildə Üzeyir Hacıbəyli musiqi təhsilini əmək üçün Moskva-yə gəlmiş, Moskva filarmonik cəmiyyəti nəzdində lilynskinin xüsusi musiqi kursunda təhsil almışdır.

Moskvadan göndərdiyi satirik heykəyə və felyetonlar "İqbal" qəzetində dərc olunmuşdur. Maddi ehtiyac üzündən Hacıbəyli Moskvada musiqi təhsilini yarımqəç qoyub, Bakıya qayıtmağa məcbur olmuşdur. Bəstəkar Bakıya qayırdı və burada yaradıcılıq fəaliyyətini davam etdirərək, yazdığı operaları səhnəyə qoymaqla məşğul olur.

Üzeyir Hacıbəyli Meleykə xanım Hacıbəyova 1910-cu ildə ailə həyatı qurublar. İxtisasca rus dili müəllimi olan Meleykə xanım həyat yoldaşının sənətinə yaxın olmaq üçün konservatoriyanın musiqi nəzəriyyəsi şöbəsinə daxil olub. Adatan gəcələr işləyən Üzeyir bəyi Meleykə xanım heç vaxt tək qoymayıb. Bu insanlar 38 il qoşa ömür sürüblər.

Üzeyir Hacıbəyli 1948-ci ilin 23 noyabrında Bakıda vəfat edib. 1995-ci ildə ümmümlil lider

Heydər Əliyevin imzaladığı fərmanla bəstəkarın anadan olduğu gün Azərbaycanda Milli Musiqi Günü kimi qeyd olunur.

Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyi

Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyi 1959-cu ildə Şuşada yaradılmışdır və 1992-ci ilə kimi, Şuşanın erməni qəsbkarları tərəfindən işğalına kimi fəaliyyət göstərmişdir. Üzeyir bəyin doğulub boya-başa çatdığı bu ocağ Üzeyir musiqisinin sevəndəri üçün ziyarətəgahə çevrilməmişdir. Dünyanın müxtəlif yerlərindən turistlər də bu muzeyə zövq almışdır. Muzeydə Hacıbəyovlar ailəsinə məxsus ev əşyaları ilə yanaşı, Üzeyir bəyin şəxsi əşyaları, şəkilləri, kitabları, ona həsr olunmuş və muzeyə bağışlanmış kitablar ekspozitsiyada mühüm yer tutmuşdur. Ü. Hacıbəyovun anadan olmasının ildönümləri, yubileyləri muzeydə müntəzami surətdə dövlət səviyyəsində qeyd olunmuşdur.

1992-ci ilin may ayının 8-də Şuşa şəhərinin erməni təcavüzkarları tərəfindən işğalından sonra muzey fəaliyyətini dayandırmışdır. Ü. Hacıbəylinin Şuşadakı ev-muzeyinin direktoru Nəstibə Əliqzının fədaakarlığı və Şuşa şəhər mədəniyyət şöbəsinin müdiri Zəhid Abbasovun yaxından köməyi sayəsində muzeyin eksponatlarının işğal olunmasına, düşmənlərinə qəzəblənəyərək yerlənməmişdir. Muzeyin eksponatlarından şəxsən Ü. Hacıbəyliyə məxsus əşyalar Bakıya gətirilmişdir. Bakıdakı ev-muzeyinin fondlarında saxlanılır. Şuşadan gətirilmiş eksponatları aşığadakilərdən ibarətdir: Üzeyir bəyin şəxsi əşyaları, uşaqlıq papağı, kostyumu, eynəyi, paltosu, Qori seminarıyında çalduğu skripka, yazı ləvazimatı, mürtəkəbqabı, qələmdan, şəxsi albomu, şəkilləri, anası Şirnbəyim xanımın gəlinlik paltarı. Ü. Hacıbəyovun həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş və muzeyə yadigar verilmiş kitablar. Bakıya gətirilən eksponatların ən dəyərlisi isə muzeyin heyatında Üzeyir bəyin çox səvdiyi arvad ağacının dibindən götürülmüş bir ovuc Şuşa torpağıdır.

Hazırda: Məmməd Mirzəyev

P.S. İnanıq ki, Azərbaycanda nəhəng əsərləri təzliklə Şuşa şəhərini işğaldan azad etməklə, bir çox dahilərimiz kimi, Üzeyir bəy Hacıbəylinin də ruhunu Şuşa bəzəcəkdir.